

Kostel sv. Martina – svědek dějin a života obyvatel Borů

Chceme-li poznat stavební vývoj a dění kolem kostela sv. Martina informace najdeme na webových stránkách naší obce, farnosti Velké Meziříčí, v místopisu bývalého okresu velkomeziříčského od Augustina Kratochvíla, v evidenci kostela u národního památkového ústavu, v publikaci Umělecké památky Moravy a Slezska od Bohumila Samky a nejnověji z práce Jaroslava Sadílků: Bory - Historický vývoj stavebních památek a osídlení obce, kterou vypracoval na objednávku obce. Nelze také vynechat stránky Wikipedie, mimořádné číslo Borského zpravodaje vydaného k výročí borské farnosti a práci Karla Hromky: Křižanovská farnost v zrcadle zemských a církevních dějin z roku 2017. Údaje v těchto pramenech se od sebe liší podle času, kdy byly zpracovány a jak se vyvíjelo historické bádání. Vzhledem k velikosti Horních Borů není divu, že spolehlivých údajů je málo. Pokusil jsem se v tom zorientovat a na žádost pořadatelů dnešní Noci kostelů sestavil tuto informaci.

Kostel sv. Martina je jednou z nejstarších staveb v regionu a dokládá počátek osídlení místa, Jeho kamenná stavba pochází asi z třetí čtvrtiny 13. století.

To však neznamená, že tu kostel nestál už dříve, možná byl ze dřeva. A kostel se staví obvykle tam, kde už bydlí lidé, Lze proto usuzovat, že Horní Bory vznikly už dříve.

Kostel je poprvé zmíněn v písemných pramenech díky sporům o zdejší patronát, na který uplatňovali nárok brněnští johanité. V té souvislosti se zmiňuje v roce 1348 hornoborský kněz Heruš. V roce 1393, kdy spor o patronát vrcholil, spravoval zdejší farnost kněz Bohdal. Je o tom zápis v moravských zemských deskách.

Řád Johanitů, jinak rytířů sv. Jana Jeruzalémského a nyní řád Maltézských rytířů, souvisí se založením špitálu sv. Ducha a hřbitova na Starém Brně v roce 1238. Další rozvoj řádu zajistil kastelán Přibyslav z Křižanova, který špitálu daroval mimo kostel v Křižanově i patronátní právo ke kostelům v tomto farním okrsku, jenž sestával z Horních Borů, Bobrůvky, Dolní Bobrové, Obyčtova a Radešínské Svratky. Johanité zde měli ve 14. století právo podací - tedy navrhopat faráře.

V roce 1502 přešla fara a kostel pod patronát opatství žďárského kláštera. V průběhu 16. století katolická fara zanikla a Horní Bory byly přifařeny do

Křižanovské farnosti. Při křižanovském panství se náš kostel připomíná v polovině 16. století. Roku 1560 při převodu Křižanova Vojtěchem z Pernštejna jeho bratru Vratislavovi se uvádí také ves Německý Bor, jak se také Horní Bory jmenovaly. Po zbývajících část 16. století písemné prameny o dalších osudech kostela a farnosti mlčí.

Jisté stavební úpravy prodělal kostel snad ještě před tím, než byl jako filiální spojen s Křižanovem na počátku 17. století. Nasvědčuje tomu dvojice zvonů umístěných na kostele, jehož stav tomu musel odpovídat. Svým lahodným zvukem dodnes pozdravují obec, ale také mluví prostřednictvím nápisů na nich umístěných.

Menší zvon z roku 1607 pořídili páni ze Ptení. Zdeněk Lhotský ze Ptení v roce 1562 nechal zbořený křižanovský hrad přestavět na dvoupatrový renesanční zámek s arkádovým dvorem a předzámčím. Syn Zdeněk prodal městečko i hrad Křižanov s kostelem, dvorem, pivovarem, dvorem Jakubovice a vsí Sviny za 39 tisíc zlatých moravských Jiřímu Volfovi Křineckému z Ronova.

Tento starší méně ozdobený zvon má nahoře kolem dokola nápis, že ho nechali odlít Prokop Lhotský ze Ptení a manželka Anna Hodějovská z Hodějova. Uprostřed zvonu je na jedné straně reliéf Malé Kalvárie s Kristem a dvěma postavami. Na druhé straně jsou dva erby se zkratkami jmen a příjmení donátorů PLZP & AHZH.

Roku 1610 koupil Křižanov Jiří Volf Křinecký z Ronova a na Přísece. Zemřel roku 1617. Panství zdědili synové Hynek Šťastný a Jan Jindřich, kteří zadlužené dědictví prodali už po dvou letech za 51 tisíc zlatých Vilému Muňkovi z Ivančic.

Tento větší zvon z roku 1612 je krásně vyzdoben. Nahoře je kolem dokola figurální vlys tvořený opakujícími se postavami zpěváka a hráčů na housle, citeru, harfu a fagot. Spodní okraj vlysu je kolem dokola ozdoben stylizovanými listy. Níže pak je reliéfový medailon Malé Kalvarie s Kristem a dvěma postavami v ozdobném rámu. A pod tím iniciály a znak pana Křineckého.

Poslechněte si, co je na zvonu napsáno. Léta páně 1612 tento zvon je přelíván za držení statku křižanovského urozeného pána, pana Jiřího Wolfa Křineckého z Ronova toho času na Křižanově, ke cti a chvále pána boha všemohoucího a náboženství evangelického, kterémužto zvonu také pán pomoc učiniti ráčil.

Pro úplnost a vzhledem k významnému dějinnému zlomu, jenž následoval ještě uvedu poslední majitele Křižanova luteránského vyznání. Byli to Páni Muňkové

z Ivančic. Vilém Muňka z Ivančic a na Křižanově se zúčastnil stavovského povstání proti císaři Ferdinandovi II. Panství mu bylo proto po bitvě na Bílé Hoře zkonfiskováno. Zemřel v roce 1623. Po nich jsou už majiteli panství jen páni katolického vyznání.

V době třicetileté války došlo téměř ke zničení kostela. V roce 1675 koupila křižanovské panství Marie Eleonora z Ditrichštejna (1623–1687), moravská šlechtična, dvakrát provdaná, nejprve hraběnka z Kounic, podruhé z Oppersdorfu.

Hned roku 1678 byl kostel opraven jistě její zásluhou, protože je ve všech pramenech zmiňována. Tehdy mělo být zazděno sedm gotických oken a nahrazeno třemi širokými v barokním vzhledu. Dodnes se dochovala 3 gotická okna. Dosavadní gotická klenba byla odstraněna a strop opatřen rovným omítaným podhledem. Kupodivu byl také zachován původní vchod do kostela na jižní straně v románském slohu. Augustin Sedláček ve svém místopisu uvádí, že kostel byl touto přestavbou znešvařen.

V roce 1784 v Borech náboženská matice (úřad pro správu majetku ze zrušených klášterů) zřídila místní duchovní správu. Nebyla to ještě farnost v dnešním slova smyslu, říkalo se jí lokálie, což by se dalo přeložit jako místní kaplanství. Tím do Borů přišel po dlouhé době opět kněz. A za dva roky v roce 1786 byla nedaleko kostela postavena budova fary. Farnost byla úředně založena 31. srpna 1843, kdy byla lokálie povýšena na samostatnou duchovní farnost.

Omezený prostor svatyně v polovině 19. století už nedostačoval narůstajícímu počtu věřících. Proto roku 1863 (jinde uváděno 1884) došlo k prodloužení kostela na 26 metrů délky.

V letech 1895 až 1897 byl kostel opraven. V interiéru byl vymalován a zřízeny tři nové postranní oltáře. Dřívější boční oltáře z roku 1675 dostaly roku 1774 nové obrazy. Obraz sv. Martina od Františka Šrámka na hlavním oltáři z roku 1754 byl v roce 1854 opraven a v roce 1895 přemalován.

Zde bych se pozastavil. Málokdo totiž dnes ví, jak tato úprava vypadala. Je zachycena jen na dvou fotografiích. Interier kostela vypadal úplně jinak a starobyle. Stěny byly vymalovány do poloviny jako tapiserie a výš různými ozdobnými vzory. Vítězný oblouk byl popsán citátem z Bible. Na stropě uprostřed výmaleb vidíme ve štukovém ohrazení obrazy, z nichž jsou vidět asi

svatí Cyril a Metoděj. Kdo by věděl, kdy a kdo tuto výzdobu zaopatřil a provedl. Kdy a proč byla zrušena? Z důvodu špatného technického stavu?

V roce 1899 byl pořízen další zvon do kostela, patrně umíráček do menší kostelní věže. Varhany z roku 1827 byly opraveny v roce 1902. Roku 1929 byla přistavěna sakristie s depozitářem v patře.

Mezi roky 1992 a 1993 byl kostel rekonstruován včetně střešní krytiny a věží kostela, byl nově omítnut a byl také revitalizován interiér kostela. Nový obětní stůl, ambon a křtitelnici vyřezal Jan Florian ze Staré Říše. A poslední úpravy interieru kostela i údržbu venkovních omítek z nedávné doby si ještě pamatujete.

Závěrem bych si dovolil několik slov. Když si při cestách prohlížíme místní pamětihodnosti, navštěvujeme také kostely. Třeba z poslední doby si vzpomínám hlavní kostel na náměstí v Táboře, nebo v Sedlci u Prčice či na náměstí v Chrudimi. Když jsme do těchto významných památek vstoupili, bylo v nich temno a těžký vzduch. Chválím proto kostel sv. Martina jak je upraven. V historickém obalu se nachází světlem naplněný prostor. Přišli jsme o gotickou klenbu a krásnou výmalbu, ale výsledek práce našich předků, ale i současníků, odpovídá dnešní době.

Pavel Kříž